Vol. 1, Issue 1

SINFDAN TASHQARI TARBIYAVIY TADBIRLARDA MILLIY-MA'NAVIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH VA MAKTAB–OILA–MAHALLA HAMKORLIGINI TASHKIL ETISH

Xolbo‘taev Abror Dilshod o‘g‘li

Jizzax shaxar Sayiljoyi akademik litseyi

Annotatsiya. Tezisda umumiy o‘rta ta’lim maktablarida sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarni milliy-ma’naviy qadriyatlar asosida tashkil etish hamda maktab, oila va mahalla hamkorligini boshqarish masalalari yoritilgan. Tadbirlarning formal tusga kirishi sabablari tahlil qilinib, “qadriyatlar taqvimi”ga asoslangan uch bosqichli tashkiliy yondashuv va hamkorlikning olti yo‘nalishi taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: sinfdan tashqari ishlar, milliy qadriyatlar, tarbiyaviy tadbir, oila, mahalla, hamkorlik, maktab maslahatchisi.

1. Kirish

Shaxs kamoloti faqat dars jarayoni bilan cheklanib qolmaydi: o‘quvchining qiziqishlari, ehtiyojlari va ijtimoiy tajribasi asosan darsdan tashqari vaqtda shakllanadi. Shu sababli sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar o‘quv-tarbiya jarayonini to‘ldiruvchi va kengaytiruvchi, o‘quvchilarning mustaqil bilim olishi, ijodiy qobiliyati va tashabbuskorligini rivojlantiruvchi muhim bo‘g‘in hisoblanadi; “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda ham ta’lim va tarbiyaning uzviyligi belgilab qo‘yilgan [1]. Milliy-ma’naviy qadriyatlar – xalqning tarixiy xotirasi, urf-odat va an’analari, buyuk allomalar merosi – bu faoliyatning mazmuniy asosini tashkil etadi.

Bugungi kunda ushbu sohada yangi institutsional sharoit yuzaga keldi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 8-sentabrdagi PQ-277-son qarori bilan “Barkamol avlod” bolalar maktablari negizida “Kelajak” markazlari tashkil etildi, umumta’lim maktablarida esa to‘garaklar, ijtimoiy loyihalar, debatlar va o‘quvchilar

o‘zini o‘zi boshqarishini muvofiqlashtiruvchi “maktab maslahatchisi” lavozimi joriy qilindi [4]. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham maktab va mahalla hamkorligida axloqiy tarbiyani kuchaytirish vazifasi belgilangan [3]. 2020-yildan joriy etilgan “Tarbiya” fani esa bu ishlarning dars doirasidagi mazmuniy asosini yaratdi [2]. Biroq amaliyotda tarbiyaviy tadbirlarning bir qismi hamon bayram sanalariga bog‘langan, hisobot uchun o‘tkaziladigan formal tadbirlar ko‘rinishida qolmoqda; oila va mahalla esa ko‘pincha tadbirning “tomoshabini” sifatida ishtirok etadi.

Tadqiqot maqsadi – sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarda milliy-ma’naviy qadriyatlardan samarali foydalanish va maktab–oila–mahalla hamkorligini tizimli boshqarishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash.

2. Metodlar

Tadqiqotda nazariy tahlil (pedagogik, falsafiy va me’yoriy manbalarni o‘rganish), qiyosiy tahlil (milliy tajriba va xorijiy nazariyalar), pedagogik kuzatish hamda sinf rahbarlari bilan yarim tuzilmalangan suhbat usullaridan foydalanildi. Kuzatish obyekti sifatida sinfdan tashqari tadbirlarning rejasi, ssenariylari va o‘tkazilish jarayoni olindi. Tahlil uchun asosiy mezonlar: tadbir maqsadining aniqligi, o‘quvchilarning faol ishtirok darajasi, mazmunning o‘quvchilar yoshiga mosligi, oila va mahallaning jalb etilish shakli. Xorijiy nazariyalardan J.Epsteinning maktab, oila va jamoa hamkorligining olti turi modeli [8] hamda T.Likonaning xarakter tarbiyasiga oid “keng qamrovli yondashuv”i [7] qiyosiy asos sifatida tanlandi.

3. Natijalar

1. Tadbirlarning formal tusga kirish sabablari. Kuzatish va suhbatlar natijalari quyidagi asosiy sabablarni ko‘rsatdi: tadbir maqsadining umumiy, o‘lchab bo‘lmaydigan shaklda qo‘yilishi; ssenariyning o‘qituvchi tomonidan to‘liq tayyorlanib, o‘quvchilarga faqat ijrochi roli berilishi; tadbirdan keyin tahlil va mulohaza (refleksiya) bosqichining yo‘qligi; oila va mahallaning tadbirga oxirgi bosqichda, mehmon sifatida taklif etilishi.

Dissertatsiya materiallarida ham ta’lim muassasalarining aksariyatida ma’naviy-ma’rifiy ishlarga ta’lim-tarbiyaning “qo‘shimcha vositasi” sifatida qaralishi qayd etilgan.

2. “Qadriyatlar taqvimi” asosidagi uch bosqichli yondashuv. Maktabning yillik tarbiyaviy rejasi umumxalq bayramlari va unutilmas sanalar – 1-sentabr Mustaqillik kuni, 1-oktabr O‘qituvchi va murabbiylar kuni, 21-oktabr o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan kun, 8-dekabr Konstitutsiya kuni, 14-yanvar Vatan himoyachilari kuni, 21-mart Navro‘z, 9-may Xotira va qadrlash kuni, 1-iyun Bolalarni himoya qilish kuni asosida tuziladi. Har bir sana alohida tadbir emas, balki muayyan qadriyat (vatanparvarlik, ustozga hurmat, ona tili, huquqiy madaniyat, mehr-oqibat) atrofida qurilgan 2–4 haftalik tarbiyaviy “sikl” sifatida rejalashtiriladi. Har bir sikl uch bosqichdan iborat:

a) *tayyorlov-izlanish bosqichi* – o‘quvchilar kichik guruhlarda qadriyatga oid materiallarni (mahalla tarixi, oila arxivi, buyuk allomalar merosi) to‘playdi, ota-onalar va keksalar bilan suhbat o‘tkazadi;

b) *faoliyat bosqichi* – to‘plangan materiallar asosida o‘quvchilarning o‘zlari ishlab chiqqan tadbir, loyiha, debat yoki ijtimoiy aksiya o‘tkaziladi;

v) *refleksiya bosqichi* – o‘quvchilar o‘z taassurotlarini yozma yoki og‘zaki tahlil qiladi, sinf rahbari esa natijani tarbiyaviy maqsad bilan qiyoslaydi.

Masalan, Mustaqillik kuni siklida o‘quvchilar “Mening oilam va mustaqillik yillari” mavzusida bobo-buvilaridan og‘zaki tarix yozib oladi, mahalladagi faxriylar bilan uchrashuv tashkil etadi, so‘ngra “Mustaqillik – men uchun nima?” mavzusida debat o‘tkazadi. Bunday yondashuvda tadbirni tashkil etish metodikasining to‘rt talabi – bolalar tarbiyalanganlik darajasini hisobga olish, yosh xususiyatlariga moslashtirish, mazmunni zamonaviy talablar bilan boyitish va tarbiyachining kasbiy mahorati – tizimli amalga oshadi.

3. To‘garak faoliyatining qadriyatli yo‘nalishi. Fan, “mohir qo‘llar”, sport va badiiy havaskorlik to‘garaklari faoliyatida ham milliy qadriyatlar mazmunini singdirish

imkoniyati katta: milliy hunarmandchilik, milliy o‘yinlar, maqom va baxshichilik san’ati, kitobxonlik to‘garaklari o‘quvchilarda o‘zlikni anglash tuyg‘usini shakllantiradi. PQ-277 qaroriga ko‘ra maktab maslahatchisi “Kelajak” tarmog‘i to‘garaklarini maktabda tashkil etish, o‘quvchilarni tarixiy obidalar va madaniy meros bilan tanishtirish hamda maktabdan tashqari ta’limga jalb qilingan o‘quvchilar bazasini yuritish vazifalarini bajaradi [4]. Bu esa “qadriyatlar taqvimi” sikllarini to‘garak faoliyati bilan uzviy bog‘lash imkonini beradi.

4. Maktab–oila–mahalla hamkorligining olti yo‘nalishi. J.Epstein modeli [8] va milliy tajriba asosida hamkorlikning quyidagi yo‘nalishlari taklif etildi: 1) *ota-onalik madaniyatini qo‘llab-quvvatlash* – “Ota-onalar maktabi” mashg‘ulotlari; 2) *ikki tomonlama muloqot* – sinf rahbarining ota-onalar bilan muntazam, faqat muammo yuzaga kelgandagina emas, balki ijobiy yutuqlar haqida ham axborot almashishi; 3) *ko‘ngillilik* – ota-onalar va mahalla faollarining to‘garak va tadbirlarga mutaxassis sifatida jalb etilishi; 4) *uyda o‘qishni qo‘llab-quvvatlash* – oilaviy kitobxonlik, oilaviy loyihalar; 5) *qaror qabul qilishda ishtirok* – ota-onalar kengashining yillik tarbiyaviy rejani muhokama qilishi; 6) *mahalla resurslaridan foydalanish* – mahalla tuzilmalari, faxriylar, hunarmandlar bilan qo‘shma yillik reja.

4. Muhokama

Olingan natijalar xalq pedagogikasi va zamonaviy pedagogik nazariyalarning bir-birini to‘ldirishini ko‘rsatadi. Alisher Navoiyning “Qatraga chun tarbiyat etdi sadaf, El boshig‘a chiqquncha topdi sharaf” misralarida ifodalangan g‘oya – tarbiyaning ilk muhiti oila ekani – U.Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasida ilmiy asoslangan, milliy pedagogikada esa O.Musurmonova tadqiqotlarida oilaviy tarbiya shaxs milliy xarakterini shakllantirishning muhim vositasi sifatida ko‘rsatilgan [5]: bola rivojiga eng kuchli ta’sirni oila, maktab va mahalla kabi bevosita muhit hamda ular o‘rtasidagi aloqalar sifati ko‘rsatadi [6]. Demak, maktab tadbirining tarbiyaviy samarasi ko‘p jihatdan oila va mahalla bilan uzviylikka bog‘liq.

T.Likona ta’kidlaganidek, qadriyatlar faqat ular haqida gapirish bilan emas, balki o‘quvchilar ularni amalda “yashab ko‘rishi” orqali o‘zlashtiriladi [7]. Taklif etilgan uch bosqichli siklning asosiy afzalligi ham shunda – o‘quvchi tadbirning ijrochisidan uning muallifiga aylanadi, refleksiya bosqichi esa olingan tajribani shaxsiy e’tiqodga aylantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu yondashuv sinf rahbaridan qo‘shimcha vaqt va metodik tayyorgarlikni talab etadi. Yangi joriy etilgan maktab maslahatchisi lavozimi bu yukni qisman yengillashtirishi mumkin, ammo buning uchun direktor o‘rinbosari, maktab maslahatchisi va sinf rahbarlarining vazifalari yillik rejada aniq taqsimlanishi lozim.

Hamkorlik masalasida ham muhim jihat bor: mahalla va oila bilan aloqa “tadbirga taklif qilish” darajasida qolsa, u epizodik xarakter kasb etadi. Ota-onalar kengashining rejalashtirishda ishtirok etishi va mahalla bilan qo‘shma yillik reja tuzilishi hamkorlikni tizimli boshqaruv obyektiga aylantiradi.

5. Xulosa

Sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning samaradorligi ularning soniga emas, balki qadriyatli mazmun, o‘quvchilarning faol ishtiroki va oila–mahalla bilan uzviyligiga bog‘liq. “Qadriyatlar taqvimi” asosidagi tayyorlov-izlanish, faoliyat va refleksiya bosqichlaridan iborat sikllar tadbirlarni formal tusdan chiqarish imkonini beradi. Maktab–oila–mahalla hamkorligini olti yo‘nalish bo‘yicha tizimlashtirish, uni maktabning yillik tarbiyaviy rejasi va maktab maslahatchisi faoliyati bilan bog‘lash tavsiya etiladi. Kelgusida taklif etilgan yondashuv samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali empirik baholash rejalashtirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 23.09.2020, O‘RQ-637. // lex.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 06.07.2020, 422-son. // lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. 11.09.2023, PF-158. // lex.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabdan tashqari ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 08.09.2025, PQ-277. // lex.uz/docs/7730550.
5. Musurmonova O. Oilada milliy tarbiya – shaxs milliy xarakterini shakllantirishning muhim vositasi. – T.: TDPU, 1999.
6. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. – 330 p.
7. Lickona T. Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility. – New York: Bantam Books, 1991. – 478 p.